

נעשה אדם

נשמה יתירה

גמ' ביצה טז.

דאמר רבי שמעון בן לקיש נשמה יתירה נותן הקדוש ברוך הוא באדם ערב שבת ולמוצאי שבת נוסטלין אותה הימנו שנאמר שבת וינפש כיון ששבת ווי אברה נפש:

R. Simeon b. Lakish said: On the eve of the Sabbath the Holy One, blessed be He, gives to man an enlarged soul and at the close of the Sabbath He withdraws it from him, for it says: He ceased from work and rested: once it [the Sabbath] has ceased, woe that the [additional] soul is lost!

רש"י שם

נשמה יתירה – רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לרוחה, ויאלץ ויטהר ואין נפשו קלה עליו: וינפש – דרשין ליה לוי על הנפש שהלכה לה:

בראשית ל"ד:א'-ג'

ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבתות הארץ: וירא אתה שכם בן זמור הזוי ושיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה: ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ויאבה את הנער וידבר על לב הנער:

Dinah, the daughter of Leah, whom she had borne to Jacob, went out to look about among the daughters of the land. And Shechem the son of Hamor, the Hivvite, the prince of the land, saw her, and he took her, lay with her, and violated her. And his soul cleaved to Dinah the daughter of Jacob; he loved the girl and spoke to the girl's heart.

תהלים ס"ג:א'-ד'

מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה: אלקים אלי אתה אשזורך צמאה לך נפשי כמיה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים: בן בקדש וזויתך לראות עזך וכבודך: כי טוב זסדך מזוים שפתי ישבזוונך:

A song of David when he was in the desert of Judah. O G-d, You are my G-d, I seek You. My soul thirsts for You; my flesh longs for You, in an arid and thirsty land, without water. As I saw You in the Sanctuary, [so do I long] to see Your strength and Your glory. For Your kindness is better than life; my lips will praise You.

שם פסוק ט'

הבקה נפשי אזוריך בי תמכה ימינך:

My soul has clung after You; Your right hand has supported me.

תהלים פ"ד:א'-ג'

למנצח על הגתית לבני קרוז מזמור: מיה ידירות משכנותיך ה' צב-אות: זכספה וגם כלתה נפשי לזצרות ה' לבי ובשרי ירננו אל א-ל זוי:

For the conductor, on the gittith, of the sons of Korach, a song. How beloved are Your dwelling places, O L-rd of Hosts! My soul yearns, yea, it pines for the courts of the L-rd; my heart and my flesh pray fervently to the living G-d.

נתיבות שלום ח"ב עמ' ס"ה

ויש לבאר דמהות הנשמה היתירה שבקב"ה נותן בשבת היא מידת תשוקה וצמאון לאלקות, וזו משמעות נפש, מקור התשוקה והצמאון.

נתיבות שלום שם

וזה פירוש נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם ערב שבת, שבבוא השבת מתעוררת נשמת איש יהודי בתשוקה גדולה לאלקות, ואז תתענג על ה'. לפי שבש"ק בטל כחה של הנפש הבהמית ונשארת רק הנפש האלקית.

גמ' שבת קיט:

דאמר רב המנונא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית שנאמר ויכולו אל תקרי ויכולו אלא ויכלו

R. Hamnuna said: One who prays on the eve of the Sabbath and recites 'and [the heaven and the earth] were finished,' the verse treats him as though he had become a partner with the Holy One, blessed be He, in the Creation, for it is said, *vayechulu* [and they were finished]; read not *vayechulu* but *vayechalu* [and they finished].

בראשית ב'ב'

וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:

And G-d completed on the seventh day His work that He did, and He abstained on the seventh day from all His work that He did.

רש"י שם

ויכל אלקים ביום השביעי – ר' שמעון אומר צדק ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש אבל הקב"ה שידע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלל בו ביום ד"א מה היה העולם חסר מנוחה זאת שבת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה:

And G-d completed on the seventh day: Rabbi Shimon said: [A human being of] flesh and blood, who cannot [exactly] know his times and his moments, must add from the profane to the holy [i.e., he must add some time to the Sabbath.] The Holy One, blessed be He, Who knows His times and His moments [exactly], entered it [the Sabbath] within a hairbreadth, and it therefore appeared as if He completed it [His work] on that day. Another explanation: What was the world lacking? Rest. The Sabbath came, and so came rest. The work was completed and finished. — [from Gen. Rabbah 10:9]

נתיבות שלום ח"ב עמ' ס"א

וי"ל דהנה השבת אינה יום מנוחה ושבתה בבחינת העדר ושלילה גרידא, היינו מה שאין עושים בו מלאכה, אלא השבת היא מציאות חיובית ובריאיה חדשה שברא הקב"ה כמאמר הפייטן תנו שבח ושירה לא-ל אשר שבת ברא.

אור החיים בראשית ב'ב'

ויכל אלקים וגו' פשט הכתוב הוא שבא ללמדנו שלא תחשוב שעשה מלאכה אחרת אחר כך ולא הוזכרה בתורה, לזה אמר ויכל אלקים פירוש כלה מה שעלה בדעתו יתברך לעשות וכאן שלל גם כן שלא עשה מלאכה אחר השבת בו' ימים אחרים והבן אלא שיש לתת לב לאומרו אשר עשה, שלא היה צריך לומר אלא ויכל אלקים וגו' מלאכתו עוד יש להעיר אומרו ביום השביעי משמע כי ביום השביעי עשה מלאכה וכלה אותה ואינו כן כי ביום ה' הוא שכלה והגם שרבותינו ז"ל הרגישו לתקן זה ואמרו (ב"ר י ט) וזה לשונם רבי שמעון [בן יוחאי] אומר בשר ודם שאינו יודע וכו' ע"כ, עם כל זה תיבת ביום אינה מדויקת ולפי דבריהם פירושו הוא כאילו ביום, ובאמת כי דבריהם דברי אמת אלא עוד יש לאלוה מילין וכפטיש יפוצץ:

ונראה שיכוין הכתוב לומר על דרך אומרים ז"ל כי העולם היה רופף ורועד עד שבאה שבת ונתקיים העולם ונתסד והכוונה הוא כי ביום שבת ברא ה' נפש העולם והוא סוד אומרו (שמות לא יז) וביום השביעי שבת וינפש, הגם שחז"ל דרשו כיון שיצא שבת וי נפש (ביצה טז), אין זה אלא דרך דרש שדרשו מאומרו וינפש ולא אמר ונפש דרשו כי נתכוון הכתוב לרמוז כיון שיצא שבת וי שאבדה הנפש, אבל משמעות פשט הכתוב אינו יוצא ממנה שנתכוין לומר כיון ששבת פירוש בא שבת, וינפש פירוש נשפע שפע החיוני בכל הנבראים כי קודם השבת לא היה נפש לכל הנבראים וכן מצאנו לרבותינו ז"ל בספר הקדוש זוהר התורה ב (תזריע מד) שנתנו טעם למצות ה' למול ביום השמיני ושלא לקרב קרבן לה' עד יום הח', כי הטעם הוא עד עבור עליו יום השבת ויהיה בעל נפש והוא שאמר הכתוב ויכל אלקים וגו' פירוש שכלה ה' באמצעות יום השביעי מלאכתו וחזר ופירש מה הוא מלאכתו שכלה, לא שהיה חסר דבר מעשותו ועליו הוא אומר ויכל אלא הכוונה היא אשר עשה פירוש המלאכה שכבר עשה עדיין היתה חסרה דבר המעמיד ובאמצעות יום השביעי בו נגמר הענין, ובוזה נתיישב מה שדקדקנו גם בזה הרווחנו למצוא בתורה בריאת יום השביעי עצמו כדרך שהודיעה אותנו התורה בריאת יום ביומו דכתיב ויהי ערב וגו' הרי זה מגיד היות הערב והיות הבקר, וכאן לא מצינו שהודיע בריאת יום זה, ולדרכנו הרי הוא אמור:

ולמה שפירשתי בפסוק ויכלו שהוא לשון תשוקה וחשק יכול להתפרש גם כן אומרו ויכל אלקים וגו' על דרך אומרם (איוב יד טו) למעשה ידיך תכסוף, וכתיב (דברים י טו) רק באבותיך חשק, כי האדון חשק וחפץ בעולמו וזה היה

באמצעות יום השביעי שנתקיים העולם כדרך שפירשנו חשק ה' ונתרצה בבריותיו, ודבר זה הובא בדבריהם ז"ל ג ועיין בסמוך:

וישבת ביום השביעי וגו' - מקרא זה מה בא ללמדנו כי הם הדברים עצמן הנאמרים בסמוך ויכל אלקים ונראה לומר על דרך מה שאמרו ז"ל (ב"ר ז ה) כי בריות נבראו ערב שבת עם חשיכה ולא הספיקו לגמור בריאת גופם עד שקדש היום והן הם המזיקים ע"כ, ויש לנו להשכיל זאת איך יוצדק ליאמר בערך הבורא יתעלה שמו שלא הספיק לגמור וכו' הלא דבר ידוע לכל כי כהרף עין יכול לברוא עולמות כולם, וצא ולמד מה שכתבנו בתחילת הפרשה ונראה קצת גבורותיו יתעלה שמו:

אכן הכוונה היא כי רצה ה' להודיע עוצם מעלת יום המכובד, כי הלא תדע שישתנה הדבר בין מלאכה שהתחיל בה ואין בה הפסד למלאכה שכבר התחיל בה ותפסד אם לא יגמור אותה, וכאן הודיענו הכתוב כי מלבד שלא התחיל במלאכה אחרת אלא אפילו במלאכה שהתחיל בה כשקדש היום גם כן שבת מלגמור אותה, הגם שנפסדה המלאכה שהתחיל בה הפסד שאין אחריו תיקון אף על פי כן לא רצה לעשות עוד, והוא שרמז באומרו וישבות אחר שאמר ויכל כי מלבד שכלה ולא הוסיף עוד עשות בריה אחרת אלא אפילו מה שהיה בידו להשלימו שבת פירוש בטל גמר הדבר שהיה בידו, ולזה אמר מכל מלאכתו, לומר אפילו מלאכה שכבר התחיל בה, והוא אומרו אשר עשה והתחיל בה כיון שבא יום השביעי שבת מלהשלימה וה' עשה כן להראות דבר זה לא לצד מניעת היכולת ח"ו כי פשיטא שכהרף עין בורא כהנה וכהנה ריבי רבבות, גם אומר אני כי לטעם זה סדר ה' המלאכות שעשה בסדר הימים דבר יום ביומו כדי שיוכר מעלת השבת, כי זולת זה יכול היה ה' לעשות כל המעשה ביום אחד ובזמן מועט:

נתיבות שלום שם

אלא היות שמציאות השבת בעולם הוא הקיום שמקיימים מצוותיה בפועל, כי אם אין שומרים ומקיימים שבת אין שבת, לזה כל המקדש את השבת פי' מקיים ושומר קדושתו עי"ז הוא מהווה את מציאות השבת ובאמצעותו מתקיים העולם. ונמצא שיהודי השומר שבת ואומר ויכולו הוא המקיים את העולם ע"כ בדין הוא נעשה שותף למעשה בראשית, ואין לך שותף גדול מזה... נמצא לפי דבריו ששבת קודש הוא נשמת הבריאה, דכמו דאין קיום לגוף בלי נשמה, כך אין קיום לבריאה בלי שבת קודש.

שם עמ' ס"ב

וזה ביאור הפסוק הנ"ל ויכל וגו' וישבות ביום השביעי וגו' שאמנם מלאכת הבריאה הגשמית כבר כלתה בשבת הימים, אבל בשבת נפח הקב"ה את נשמת החיים בכל הבריאה.

מדרש רבה בראשית פרשה י פסקה ט

אר"ש בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול על הקודש אבל הקב"ה שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה גניבא ורבנן גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה כלה שתכנס לתוכה כך מה היה העולם חסר שבת רבנן אמרי משל למלך שעשו לו טבעת מה היתה חסירה חותם כך מה היה העולם חסר שבת.

אלשיך שמות פרק לא

ובזה נבא אל ביאור הכתוב. אמר הלא אמרתי כי אם ישמרו השבת כראוי תהיה קדושת שבת קיום העולם בהתמדה. כי מה שהוא עתה שאין עושים כך לעשות השבת כתקנה, אין הענין רק שביני ובין בני ישראל אות היא לעולם בלבד. ומה הוא האות, הלא הוא כי ששת ימים עשה ה' את השמים וכו' וביום השביעי שבת ממלאכה, ויתן נפש לעולם לקיימו, וזהו וינפש. שהעולם הנזכר באומרו ברית עולם קנה נפש. והוא משמעות וינפש. כי מה שבשבת בא לכם נפש יתירה שהיא ביני וביניכם, היא אות אל מה שחדש הקדוש ברוך הוא העולם והקנה בו נפש בשבת. אין לכם עתה יותר מזה. ומה מתקן בזה דברי רבותינו ז"ל באומרם (ביצה טז א) כיון ששבת וינפש שבצאת השבת וי לנפש שיצאה. כי הלא כמו זר נחשב שיאמר הכתוב אבדן הנפש בצאתה, וטוב טוב היה לומר שמחת בואה. אך בדברנו אלה יתכנו דבריהם, שהתורה אומרת ושמרו וכו' לעשות את השבת, כי אז מה רוב טובכם כי עתה שאינכם עושים כן צר לכם שאין טובכם כי אם שאות היא בלבד וכו' אך יצר לכם כי כיון ששבת וינפש. וגם שפירשנוהו כפשוטו, כוונת רבותינו ז"ל לרמוז במאי דאפקיה בהאי לישנא:

שמות כ':ח'-י"א

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתְךָ: וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה אֲתָה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֵמָתְךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנֹחַ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ:

Remember the Sabbath day to sanctify it. Six days may you work and perform all your labour, but the seventh day is a Sabbath to the L-rd, your G-d; you shall perform no labour, neither you, your son, your daughter, your manservant, your maidservant, your beast, nor your stranger who is in your cities. For [in] six days the L-rd made the heaven and the earth, the sea and all that is in them, and He rested on the seventh day. Therefore, the L-rd blessed the Sabbath day and sanctified it.

רש"י פסוק ח

זכור – זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן (שמות לא) מחלליה מות יומת (במדבר כח) וביום השבת שני כבשים וכן (דברים כג) לא תלכש שעטנז גדילים תעשה לך וכן (ויקרא יח) ערות אחת אחיך (דברים כה) יצמה יבא עליה הוא שני (תהלים סג) אחת דבר אלקים שתיים זו שמעתי זכור לשון פעול הוא כמו (ישעיה כג) אכול ושתו (ש"צ ג) הלוח ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת (בילה טז):

Remember: Heb. זָכוֹר [The words] "remember (זָכוֹר)" and "keep (שָׁמַר)" (Deut. 5:12) were pronounced with one utterance. Similarly [the statements], "Those who profane it shall be put to death" (Exod. 31:14) and "And on the Sabbath day, two lambs" (Num. 28:9) [were said in one utterance], and similarly, "You shall not wear shaatnez," and "You shall make tzitzit for yourself" (Deut. 22:11, 12). Similarly, [the phrases] "The nakedness of your brother's wife [you shall not uncover]" (Lev. 18:16), [and] "Her brother-in-law shall come in to her" (Deut. 25:5) [were said in one utterance]. This [occurrence of God saying two phrases simultaneously in one utterance] is the meaning of what is said: "God spoke one thing, I heard two" (Ps. 62:12) (Mechilta). [The word] זָכוֹר is in the פֻּעַל form, an expression of ongoing action, like "[Let us engage in] eating and drinking וְשָׁתוּ" (Isa. 22:13), [and] "walking and weeping וַיֵּלְכוּ וַיִּבְכּוּ" (II Sam. 3:16), and this is its interpretation: Pay attention to always remember the Sabbath day, so that if you chance upon a beautiful thing, you shall prepare it for the Sabbath (Mechilta).

רמב"ן פסוק ח

וכתב רש"י בפירוש זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת, וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא (כאן) כך, רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מתקינו לשבת אבל בלשון יחיד שנויה, ואינה כהלכה, שהרי בגמרא (ביצה טז) אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת, למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה, אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר (תהלים סח כ) ברוך ה' יום יום יעמס לנו תניא נמי הכי, בית שמאי אומרים בחד בשביד לשבתך, וב"ה אומרים ברוך ה' יום יום יעמס לנו:

ובמכילתא אחרת (מכילתא דרשב"י) שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא, שמירה משתבא, ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זו מפיו, לקח חפץ טוב אומר זה לשבת, כלי חדש אומר זה לשבת אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים והלכה היא כדברי ב"ה:

ועל דרך הפשט אמרו (במכילתא כאן) שהיא מצוה שנוכח תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחו ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר (להלן לא יג) כי אות היא ביני וביניכם וזה עיקר גדול באמונת האל:

וטעם לקדשו - שיהא זכרוננו בו להיות קדוש בעינינו, כמו שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מוכבד (ישעיה נח יג) והטעם, שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש, להפנות בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה', כמו שנאמר (מ"ב ד כג) מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת, שהיה דרכם כן, וכך אמרו רז"ל (ר"ה טז) מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל וזה טעם שביבת הבהמה, שלא תהא בלבנו מחשבה עליה:

נתיבות שלום שם

ולאור זה נמצאנו למדים חידוש נפלא, שכל שבוע הוא בריאה מיוחדת, היינו שאין המשך ורציפות של שבוע אחר שבוע, אלא כל שבוע היא יחידה חדשה בפני עצמה, עם יעוד מיוחד ושליחות מיוחדת המתחדשים בשבת, וכל שבת היא באמת כאילו לא היתה שבת ולעולם לא תהיה עוד, כי כל שבת היא התחדשות הבריאה, ולא הרי התחדשות הבריאה בש"ק זו כהתחדשות הבריאה בש"ק אחרת. מאחר שיש לכל שבת יעוד ושליחות המיוחדים לבריאה המיוחדת של שבוע זה. והנה כיון שיש בשבת קודש התחדשות הבריאה, בכוחה להעלות ולרומם את כל איש יהודי משפלותו, גם אם כל השבוע במצב ירוד ביותר, אפילו עבד ע"ז כדור אנוש רח"ל יש לו תקומה ע"י ש"ק.

נתיבות שלום שם עמ' ס"ג

וי"ל דבפסוקים אלו מורה התורה הקדושה את דרך עבודת ה' בשבת קודש, ואת דרך עבודת ה' בששת ימי המעשה, שלא הרי זו כהרי זו. דהנה מובר בספה"ק שתרי"ג מצוות הן כנגד תרי"ג איברי האדם וגידיו. וכמו שבאגם גופו נוסף לתרי"ג האיברים והגידים יש בו נשמה חלק א' ממעל, שהיא עצם רוחני נעלה יותר למעלה מתרי"ג האיברים הגשמיים, כמו כן בתרי"ג מצוות התורה הש"ק היא נשמת כל תרי"ג מצוות. והענין מפני שכל המצוות הן בחינת עיטין ועצות איך להגיע לדרגת ובו תדבק, כדאיתא בספה"ק, שזו תכלית כל התורה. אבל הש"ק היא עצמה בעיקר יום הדביקות, כמד"כ ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, ומהאי טעמא היא ג"כ שקולה כנגד כל התורה כולה באשר היא נשמת כל התורה כולה. ולכן כל עניני עבודת ה' בש"ק המה עבודת הנשמה, שיתדבק החלק א' ממעל בהשי"ת שהוא מקור מחצבתו. וזה שאמר הכתוב ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך, פי' סדר העבודה בששת ימי המעשה הוא לתקן את רמ"ח האיברים ושס"ה הגידים במצוות המעשיות שמקיימים בפועל, אבל יום השביעי כולו לה' אלקיך, יום השביעי הוא נשמת כל תרי"ג מצוות, וגם עבודת ה' ביום זה היא בנשמה. וכלשון הזוהר הק' האי יומא איהו יומא דנשמתין בגין כך משבחי בתשבחן דנשמתא, כי זה יום שכולו דביקות בה' אלקיך. ולכן אין בש"ק מצוה מעשית, וגם המ"ע של זכור את יום השבת לקדשו הוא בדברים בלבד. כי כל עניניה בבחינת נשמה גרידא, בחינת שבת לה' אלקיך, וכמו שהנשמה היא עצם רוחני בלי ממשות גשמית כך גם שבת קודש שהיא בחינת נשמה היא למעלה מכל בחינות פעולות ומעשים.